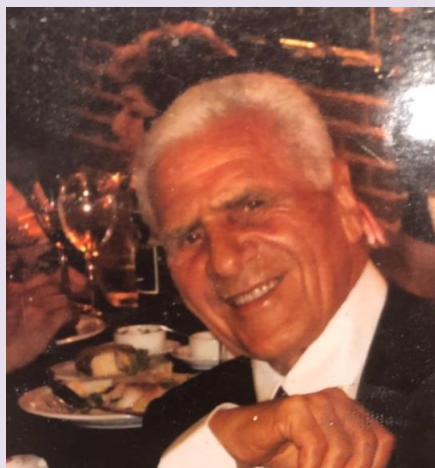

دکتر ساموئل دیان در بزرگداشت عمر خیام

می خوردن و شاد بودن آیین منست   فارغ بودن ز کفر و دین، دین منست
گفتم به عروس دهر کابین تو چیست   گفتا دل خرم تو کابین منست

مدتها در آرزوی انتشار شماره مخصوص آرمان در باره حکیم عمر خیام نیشابوری بودم، تا شاید از این طریق سهم کوچکی در راستای شناساندن بهتر دستاورد های درخشان او داشته باشم و قدمی کوچک برای معرفی بیشتر آثار این نابغه بی نظیر ایرانی بردارم. بسیار خوشحالم که با کمک جمعی از همکاران فرهیخته، سرانجام این فرصت فراهم آمد تا پرونده اختصاصی این شماره را به بررسی آثار کم نظیر و شناساندن ابعاد شگفت انگیز شخصیت خیام اختصاص دهیم.

خیام همواره نامی آشنا برای تمام ایرانیان اهل ذوق و معرفت بوده و شاید بتوان گفت که او شاخص ترین چهره ادبیات ایران در سطح جهانی است. رباعی های او، با ترجمه ادوارد فیتز جرال، شهرتی جهانی دارند. تحقیقات کم نظیر نجومی و محاسبات حیرت انگیز خیام در زمینه ریاضیات هنوز باعث اعجاب پژوهشگران تاریخ علم بوده و جامعه علمی جهان به فضل تقدم خیام در زمینه نجوم و ریاضیات اذعان دارد. از جمله، در لبه غربی ماه، حفره ای به قطر ۷۰ کیلومتر قرار گرفته که به افتخار او به نام "عمر خیام" نام گذاری شده است.

در لبه غربی ماه، حفره ای به قطر ۷۰ کیلومتر قرار گرفته که به افتخار او به نام "عمر خیام" نام گذاری شده است. همچنین، "سیارک ۳۰۹۵ عمر خیام"، که سه هزار و پنجمین سیارک کشف شده در سال ۱۹۸۰ بود، به افتخار این ستاره‌شناس برجسته ایرانی، به نام "عمر خیام" نام گذاری شده.

همچنین "سیارک ۳۰۹۵ عمر خیام"، سه هزار و پنجمین سیارک کشف شده در سال ۱۹۸۰، به افتخار این ستاره‌شناس برجسته ایرانی، به نام "عمر خیام" نام گذاری شد.

نقش خیام در ارتباط با اصلاح تقویم یا گاه‌شمار ایران یگانه و قابل تقدیر است و درباره این مقوله، بسیار خرسندم که در این شماره آرمان، از همکاری دکتر توفیق حیدرزاده، استاد تاریخ علم در دانشگاه کالیفرنیا برخوردار شده و مقاله بسیار آموزنده "عمر خیام و پیدایش تقویم جلالی" را برای اولین بار در این شماره آرمان به چاپ برسانیم.

طی بیش از نه قرن که از مرگ خیام میگذرد، ایرانیان و فارسی‌زبانان همواره، در هر کجای این جهان پهناور که زندگی میکردند، با دیده احترام به خیام نگریسته، مقام شامخ او را در ریاضیات و نجوم ستوده، رباعی‌های بینظیرش را در خاطره جمعی خود حفظ کرده، و با گنجاندن رباعی‌های او در متن ترانه‌های متعدد، مراسم "خیام خوانی" بر پا داشته‌اند. گروه قابل توجهی از فرهیختگان جامعه، همواره تحت تاثیر فلسفه و مشرب فکری او قرار داشته و بر این اساس آثار جدیدی را به وجود آورده‌اند.

لازم به یادآوری است که محققان و پژوهشگران معاصر کارهای ارزشمندی در این زمینه انجام داده‌اند. بررسی کارنامه خیام پژوهی در ایران نشان میدهد که فقط در بازه زمانی بین سالهای ۱۳۳۰ تا ۱۳۸۰، سیصدوشصت مقاله تحقیقی و هفتاد و دو کتاب درباره‌ی خیام نوشته شده‌است.

با وجود این همه کتاب و مقالات تحقیقی، هنوز دستاوردهای خارق‌العاده و تحقیقات بدیع خیام در زمینه‌های گوناگون علوم، در حاله‌ای از ابهام باقی مانده و شخصیت یگانه خیام، آن‌چنان که سزاوار شأن اوست، شناخته نشده‌است، زیرا که خیام شخصیتی چندوجهی دارد و همچون الماسی یگانه است که بر تارک علم و معرفت، در سطح بین‌المللی، می‌درخشد و از هر زاویه و هر بُعدی که به شخصیت او نگاه کنیم، درخششی جالب و تالوویی یگانه را مشاهده میکنیم.

گویی این رباعی مشهور خیام، که خیام در باره پیچیدگی و شگفتی‌های تحقیق در "بحر وجود" سروده است، درباره پیچیدگی‌های شناخت خود او هم صادق است که:

این بحر وجود آمده بیرون ز نهفت   کس نیست که این گوهر تحقیق نسفت
هر کس سخنی از سر سودا گفتند   ز آن روی که هست کس نمی‌داند گفت

بررسی جُور و ستمی که، چه در زمان حیاتِ خیام، و چه بعد از مرگ او، بر این دانشمند و ادیب و منجم پرآوازه ایرانی رفته است، ابعاد گوناگونی دارد که از سانسور و دست بردن در آثار علمی او، تا امحاء بعضی مقالات و نیز انتسابِ رباعی های جعلی ادامه یافته است. در شماره حاضر، مقاله های ارزنده پروفسور حسن جوادی، دکتر بیژن باران و رحیم رضازاده ملک به این زمینه ها پرتو جدیدی افکنده اند.

در زمینه شناختِ بهتر خیام، بخصوص از دیدگاه ادبیات، کوشش های قابلِ تقدیری توسط پیشگامانی نظیر صادق هدایت، محمد علی فروغی، قاسم غنی، جلال همایی، مجتبی مینوی و علی دشتی آغاز شد و این تحقیقات تا به امروز ادامه یافته است. بطور مثال میتوان از کتاب "ترانه های خیام" از صادق هدایت نام برد که در سال ۱۳۱۳ منتشر شد. در این کتاب، صادق هدایت با شیوه ای بدیع، و با استفاده از چهارده رباعی اصیلِ خیام، به پژوهش در نگرش فلسفی خیام پرداخته و نشان داد که نگرش و مسلک خیام از ابتدای جوانی تا منتهای پیری، همیشه یکدست و خلل ناپذیر بوده و بسیاری از رباعی های منسوب به خیام، که هیچ سنخیتی با مشرب فکری او ندارد، بعدها توسط دیگران سروده شده و به نام او منتشر گردیده است. در همین زمینه میتوان از کتاب ارزنده "رباعیات حکیم خیام نیشابوری" نام برد که در سال ۱۳۱۳ توسط محمد علی فروغی و قاسم غنی نوشته و منتشر شد. فروغی و غنی با شیوه ای علمی به بررسی اصالتِ شعرهای منسوب به خیام پرداخته و از بین ۳۵۰ رباعی که در کتب مختلف بنام خیام ثبت شده بود، فقط ۱۸۷ رباعی را اصیل تشخیص دادند. دو کتاب دیگر که در این مقوله شایان ذکر هستند یکی کتاب "خیامی نامه" استاد جلال همایی است که در سال ۱۳۴۲ منتشر شد. این کتاب ارزشمند نه تنها به بررسی آثار ادبی خیام، بلکه به بازبینی موشکافانه آثار علمی خیام پرداخته و برای اولین بار به معرفی مقالاتی که تا آن زمان در هیچ کجا چاپ نشده بودند، و حتی بعضی خیام پژوهان از وجود چنین رسالاتی بی خبر بودند، پرداخت.

به دعوت فصلنامه آرمان، پژوهشگران برجسته از رشته های گوناگون ریاضیات، نجوم، ادبیات، فلسفه و تاریخ شناسی در شماره حاضر حاصل تحقیقاتِ ارزشمند خود را ارائه داده اند. افزون بر مقالاتی که بیشتر برشمردم، همچنین، دستاوردهای خیام در زمینه ریاضیات، در جستارهای محققان ارجمند، پروفسور ناصر کنعانی از دانشگاه فنی برلین و دکتر بیژن باران، متخصص نیروی اتمی از ویرجینیا، بررسی شده اند. پژوهشگر برجسته، محمد حسین ابن یوسف که افتخار همکاری در بیشتر شماره ها را به ما داده اند، به معرفی و نقد گالری بینظیری که به همت آقای مهندس بهرام شیخ الاسلامی طی سال ها گردآوری شده، پرداخته است. امیدواریم به سهم خود گامی در شناخت این دانشمند ایرانی با شهرت جهانگیر برداشته باشیم. دکتر ساموئل دیان، لس آنجلس، ۱۲۴ اکتبر ۲۰۲۱